

števila standardnih šablon.

V tretjem poglavju pod naslovom »Pattens« (Cokle ali vrhnji čevlji) je zabeleženo, da so v 12. stoletju, če ne že prej, v modo prišle lesene cokle. V zgodnjem 15. stoletju so se pojavile posebne vrste, s sestavljenimi usnjenimi podplati. Glede na visoko število najdb smemo sklepati, da so bile cokle zelo popularne. Nosili so ji čez nogavice kot odprte sandale.

Četrto poglavje, »Sizes and wear patterns: social inferences« (Velikosti in sledovi nošnje - družbeni vidiki), nam predstavlja natančno določene, originalne velikosti oziroma številke čevljev. Zasledimo lahko razlike med moškimi in ženskimi dimenzijami, v sredini 15. stoletja pa so izumili tudi posebne načine za izdelovanje čevljevčkov za majhne otroke. Obnošena mesta čevljev na posebno dobro ohranjenih primerkih dokazujejo razne deformacije nog, kot so vnetje palca in na noter obrnjeni prsti na nogah.

Eden najpomembnejših sklepov zadnjega, petega poglavja »Shoes in art and literature« (Čevlji v umetnosti in literaturi) je, da bi figuralne upodobitve na medeninstih nagrobnih ploščah, slikah in ilustracijah rokopisov sicer lahko služile kot vir za študij srednjeveških oblačil, le redko pa so zanesljive, kadar je govor o čevljih. Včasih se arheološke analize ujemajo s slikovnimi in zgodovinskimi viri, kot na primer pri modi dolgih kljunastih čevljev od poznega 11. do poznega 14. stoletja. Pogostokrat pa se zdi, da umetniki prikazujejo modo, ki je v vsakodnevnem življenju ni bilo več. Primerjave z drugimi izkopavanji v Veliki Britaniji in na Kontinentu kažejo, da se je podobna obutvena moda razširila po vsej severozahodni Evropi in lahko zato zbirko v Londonskem muzeju z njenimi natančnimi podatki in dobro ohranjenimi primerki štejemo za najpomembnejšo oziroma reprezentativno.

Vsi opisani čevlji so deponirani v Museum of London in si jih po predhodni pisni najavi lahko tudi ogledate.

Tita Ovsenar

PAVEL MEDVEŠČEK, *SKRIVNOST IN SVETOST KAMNA*: zgodbe o čarnih predmetih in svetih znamenjih na Primorskem. Fotografija Rafael Podobnik. Založništvo tržaškega tiska, 1992. (Knjižna zbirka Kulturna dediščina).

Knjiga P. Medveščka *Skrivnost in svetost kamna* je rezultat dolgoletnega terenskega dela. Avtor je hodil po Primorskem in poslušal ter zapisoval pripovedi ljudi, ki so mu razkrili pravo bogastvo znanja in skrivnosti. V knjigi je objavljenih 153 kratkih pripovedi, ki so tako ali drugače povezane s kamnom. Zapisane so bile v petdesetih in šestdesetih letih, vendar se je avtor k ljudem kasneje še vračal, podatke preverjal in dopolnjeval. Letnice rojstva v seznamu pripovedovalcev na koncu knjige pričajo, da so bili mnogi informatorji rojeni še v prejšnjem stoletju, najstarejši l. 1869, torej je skoraj gotovo velik del izročila rešil pred pozabo.

Vsako pripoved lepo dopolnjuje z njo uglašena umetniška barvna fotografija Rafaela Podobnika. Del slikovnega gradiva je dokumentarne narave, prikazuje v zgodbi opisane podobe, pri ostalih pa gre, kot pravi avtor, za asociativne fotografske ilustracije. Fotograf je nekatere motive likovno dopolnil z mistično barvno svetlobo ali s senco prekril motečo okolico, v kateri se je znašel nekoč v naravi ali v prijaznem urbanem okolju stoječ kamen,

skala ali znamenje. Besedilo in fotografija kot njegovo dopolnilo skupaj ustvarjata privlačnost knjige.

Knjiga Skrivnost in svetost kamna predstavlja bogastvo ljudskega izročila, dragocene drobce ljudskega verovanja, vedenja in znanja. Je polna skrivnosti, ohranjenih v pripovedi ljudi, ki so živeli v tesnem stiku s svojim okoljem in naravo, v kateri so videli bogat svet nadnaravnih bitij, čudežnih moči in znamenj usode. Kamnita pokrajina Primorska na samosvoj način oblikuje življenje ljudi, ki jim kamen ni le gradbeni material, ampak je v njihovi domišljiji oživel in postal del človekovega duhovnega sveta.

Pripovedi v knjigi niso urejene po motivnih sestavinah, temveč si slede po krajevnem izvoru. Tako potujemo od Trente preko Benečije, Goriškega, preko Postojne proti jugu, do obale. Medveščka zanimajo kamni vseh vrst, od velikih skalnih gmot, votlin, manjših kamnov za srečo in kamenčkov za prerokovanje, pa tudi obdelani kamni, kamniti portali, mlinski kamni in pili.

Ljudje so opazovali naravo in si bili z njo blizu. O vsaki skali, votlini ali izviru so vedeli povedati zgodbo, narava je navdihovala njihovo domišljijo. Kamni, skalne gmote in kraji, kjer so se nahajali, so imeli svojo skrivnost in svoj pomen za usodo človeka. V skalni votlini je izvirala zdravilna voda, v njej so živeli duhovi, zlata riba, ki deli srečo, ali bela žena, ki pomaga ljudem. H kamnitim izvirom so hodili poslušat glasove podzemlja in slišali so tisto, kar so najbolj želeli in upali. Številne skale izrazitih oblik, ki jih na kraškem svetu ne manjka, je ljudska domišljija okrasila z zgodbami o okamenelih bitjih, ki so bila kaznovana za storjene grehe, ali so okamenela v naključju nesrečnih okoliščin. Prostor, kjer je bilo ujeta kamnito bitje, je bil mnogokrat zaznamovan s čudežnimi močmi. H okamenelem Goleku v Mrcinjah pri Novi Gorici so obešali verige in podkve obolelih živali, ker naj bi imel zdravilno moč; pri okameneli glavi kralja kozlov z zlatimi rogovi pod hribom Kosjarc so plesali in kurili kresove pastirji, pomagal pa naj bi tudi tistim, ki so želeli potomstvo. Take in podobne pripovedke nam razkriva Medvešček.

Zbrane ljudske pripovedi vsebujejo mnoge mitološke sestavine. Zvemo za vrsto novih imen bajnih bitij, o verovanju povezanem z vodo, drevesi in ognjem in marsikaj o čaščenju starih božanstev, ki se je v različnih oblikah ohranilo še daleč v dobo krščanstva. Spomin na poganstvo se je ohranil v kamnitih ostankih nekdanih svetih krajev in v pripovedkah, kjer se prepletajo mitološke vsebine s krščanstvom, največkrat pa pripovedujejo o preganjanju stare vere: »Na Planinski gori so v pradavnini stali trije kamni, lepo špičasti, in ob njih so častili neznanega boga. Kraju so takrat rekli Šinger. Ko pa so na Planinsko goro prišli štiftarji, so tiste kamne razmetali in na tem mestu postavili leseno cerkev...«.

Posebno lepe majhne kamenčke (štribelce, kugerce, štringle) so uporabljali za prerokovanje; vrgli so jih na zarisan križ in iz njihovega položaja razbrali usodo. Nekateri večji, lepo oblikovani kamni pa so imeli zaščitno moč. Kujare, baladuni, larini so varovali hišo pred uroki, boleznijo, zlimi duhovi, strelom ali škrtimi živino pred krvosesci in vedencami. Juračac, iz šib spleteno kito z vpletenimi gladkimi okroglimi kamni, so obešali pred hlevska vrata, na prostem so za srečo postavljali kamnite stolpe stamorje, če pa je kdo pri oranju našel zmajev zob - kamnito prazgodovinsko sekuro, jo je za srečo obesil nad ognjišče.

Čeprav so zgodbe bogate z mitološkimi elementi in verovanji, ne pričajo le o duhovni kulturi. Pisane so v duhu in načinu ljudskega pripovedovanja, ki še tako neverjetno dogajanje prepleta z verjetnimi podrobnostmi, z utrinki iz vsakdanjega življenja, ki ga izžareva vsaka zgodba. Knjiga je zato tudi bogat vir etnološkega gradiva

s področja materialne in socialne kulture. Tako pripoveduje o furmanih, kontrabandarjih, emigrantih in potujočih trgovcih. Skozi njihove zgodbe spoznavamo socialne razmere, revščino, lakoto in medčloveške odnose. Tudi vsakdanje opravke so ljudje duhovno osmislili z magičnimi predmeti in dejanji. Kisuc, gladek prodnik so uporabljali za kisanje najboljšega zelja, na prodniku tonflarju so čevljarji tanjšali podplate, ko so posadili oreh ali hruško, pa so na dno jame položili ploščat kamen rajtar, ki je drevo varoval pred strelo. Tudi pri gradnji hiše so imeli nekateri kamni poseben pomen: »Tisti, ki zna graditi hišo, jo bo postavil na trden svet, proč od plodne zemlje. Na takem bo brez težav naletel na pravo škaljoto, torej na pravi vogelni kamen.« Pod škaljoto so postavili v robec zavit predmet, ponavadi je bil to žitni klas, oljčna vejica, oglje z ognjišča in podobno. Če je šlo pri hiši kaj narobe, so rekli, da pod škaljoto ni prave »birunge«.

Precejšen del knjige je posvečen znamenjem, kamnitim, pa tudi lesenim pomnikom nekega dogodka. Mnogi med njimi so fizično že zdavnaj izginili, a jih Medvešček v domišljiji postavlja na novo.

333

Opilih ne govori z umetnostnozgodovinskega vidika, temveč skozi zgodbo odkriva življenjske usode posameznikov, socialno ozadje in zgodovinske okoliščine. Pilov namreč niso postavljali le v čast svetnikom, ampak tudi v spomin navadnim ljudem, nesrečnim dogodkom, v opomin hudodelcem ali kot spomin na Turke, Francoze ali prvo svetovno vojno.

Vse pripovedi so opremljene z navedbo kraja, nekatere tudi z opombami. V seznamu pripovedovalcev na koncu knjige je navedeno ime informatorja in letnica zapisa vsake zgodbe. Sledi seznam imen kamnov in drugih čarnih predmetov, beseda fotografa, abecedno kazalo krajev, seznam fotografij in na koncu še spremna beseda Marije Stanonik, ki govori o mestu in pomenu kamna v duhovnem, družbenem in materialnem življenju Slovencev.

Pred nami je bogat vir etnološkega gradiva, ki nudi mnoge strokovno zanimive podatke in vzbuja željo, da bi opisane kraje поблиže spoznali. Skozi zgodbe, ki izžarevajo mistično in poetično moč, spoznavamo duhovno bogastvo, ki je spremljalo življenja naših prednikov. Knjiga nam širi miselna obzorja in razkriva nove dimenzije, ki ostajajo neobčutljivemu sodobnemu človeku večinoma nepoznane.

Darja Cizelj